

Vlad Andrei SPATARIU

Vlad Andrei SPATARIU

**PEDAGOGIA NAIULUI ȘI EVOLUȚIA
TEHNICO-INSTRUMENTALĂ DUPĂ 1944**

VOLUMUL II

**ASPECTE CONSTRUCTIVE ȘI INTERPRETATIVE
ALE NAIULUI**

EDITURA UNIVERSITARIA

CRAIOVA, 2024

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. habil. Sandu Eugen PETRE

Lect.univ.dr. Dumitru PASĂRE

Copyright © 2024 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SPATARIU, VLAD ANDREI

Pedagogia naiului și evoluția tehnico-instrumentală după 1944 / Vlad Andrei Spataru. - Craiova : Universitaria, 2024

2 vol.

ISMN 979-0-707667-03-3

Vol. 2. : Aspecte constructive și interpretative ale naiului. - 2024. -
Conține bibliografie. - ISMN 979-0-707667-05-7. - ISBN 978-606-14-2019-3

78

© 2024 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ARGUMENT

Conceput ca un instrument de informare generală, prezenta lucrare de cercetare științifică își propune să ofere specialiștilor, dar mai ales iubitorilor de muzică, o sinteză a datelor fundamentale privind istoria și ascensiunea naiului în România de la jumătatea secolului al XX-lea până în prezent. Acest demers investigativ se bazează pe documente istorice, pe bibliografia menționată și pe experiențele împărtășite de dascălii mei, cei care au format *Generația de Aur* a naiului românesc.

Acest demers amplu de cercetare a fost consolidat de ajutorul vicepreședintelui Academiei Române acad. Răzvan Theodorescu (Președintele secției Arte, Arhitectură și Audio-vizual), de Directorul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” acad. Sabina Ispas de Directorul Institutului „George Oprescu” Adrian- Silvan Ionescu și în mod special de profesorul Cornel Pană.

Pornind de la elevii lui Fănică Luca îi menționăm pe Radu Simion, Gheorghe Zamfir, Damian Luca, Constantin Dobre și Nicolae Pârvu. Continuăm lista cu cei care au fost discipoli, prieteni, contemporani cu cei din generația mai sus menționată. Numele acestora au o importanță dublă atât ca interpreți cât și ca dascăli deoarece ei sunt cei care au creat puntea, cei care prin efortul lor au asigurat transferul de informație de la elevii lui Fănică Luca către noi. Îl menționam pe Cornel Pană, profesor de nai la Liceul de Muzică *Dinu Lipatti* din București care a preluat tehnica interpretativă de la naistul Radio Constantin Dobre, pe Dumitru Mitel Pasare discipol și prieten al maestrului Gheorghe Zamfir și profesor la Liceul de Arte *Constantin Brailoiu* din Târgu Jiu și *Universitatea din Craiova* și nu în ultimul rând pe celebrul naist și profesor universitar de la *Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău* din Republica Moldova Vasile Iovu. Aceștia sunt totodată cei care au pus bazele pedagogice pentru predarea instrumentului în unitățile de învățământ din România și Republica Moldova.

Deși naiul este un instrument antic, astăzi, datorită măiestriei unor lăutari inspirați precum Angheluș Dinicu, Fănică Luca sau Gheorghe Zamfir, naiul se prezintă universului muzical cu o identitate profund românească. Identitatea aceasta, necontestată în ultimele decenii, a fost dobândită cu mult efort. Naiul află prin folclorul românesc o elevare extraordinară care îi oferă astăzi un loc bine meritat în lista instrumentelor de muzică cultă. Simplitatea sa constructivă, fidelitatea formei și a modului de construire ne ajută să înțelegem evenimente sonore din vremuri de mult apuse. Conservarea acestui instrument prin munca interpreților, a compozitorilor și a pedagogilor reprezintă astăzi- în epoca muzicii digitale- o întoarcere la fundamentul muzical al existenței noastre.

Un eveniment unic în dreptul naiului îl reprezintă inițiativa muzicienilor și pedagogilor români de a oferi naiului un loc bine definit în cadrul învățământului organizat. Forma inițială, în care tânărul naist „fura” meseria de la un maestru prin imitare, pretindea elevului mult talent și mult efort. Meritul lui Fănică Luca este printre altele, acela că a pus bazele unei clase de nai în ciuda tuturor lipsurilor materiale și problemelor care defineau jumătatea secolului al XX-lea. Învățământului în masă, în forma de organizare socialistă a reprezentat posibilitatea accesului tuturor categoriilor de persoane la procesul didactic, oferind tuturor interesaților șansa de a descoperi tainele acestui instrument. Naiul a oferit și oferă copiilor și tinerilor care îl îndrăgesc o identitate muzicală, care pentru cei mai mulți a însemnat ridicarea nivelului de trai și o viață mai bună. Din această ofertă generoasă a exoticii instrument devenit românesc s-a născut o reciprocă potențare. Generațiile formate de Fănică Luca, au continuat procesul de instalare a naiului în învățământul românesc și au contribuit semnificativ la dezvoltarea naiului prin transcrierea repertoriului naistic și prin înregistrările făcute pe discuri și prin elaborarea unor tehnici de interpretare. Cu toate acestea naiul se află încă într-o poziție dezavantajată față de alte instrumente ale genului clasic care au o literatură bogată și un material metodic elaborat în timp îndelungat în sisteme de învățământ din ce în ce mai performante. Iată unul

din multele argumente care pledează pentru apropierea materialului didactic al naiului de cel al instrumentelor de suflat consacrate de învățământul artistic mondial.

Dacă istoria naiului a secolului al XX-lea a fost o epocă în care artiștii romani au căutat drumuri și mijloace noi de exprimare, secolul al XXI-lea reprezintă pentru naiul sub steagul românesc posibilitatea de expansiune pe întregul glob. Muzicieni români care au îndrăgit instrumentul au reușit pasul cel important de asimilare totală a sferelor sonore prin dezvoltarea tehnicii sale precum și conectarea sunetului său cu identitatea națională românească. Acest instrument „divin“ cum îl întitulează Gheorghe Zamfir a devenit mesagerul spiritului românesc, un stindard al românismului, un mod de a reprezenta România prin sunet. Astăzi muzicieni, pedagogi, constructori și compozitori români din lumea naiului susțin concerte și masterclassuri pe toate continentele planetei.

Prezenta lucrare de cercetare este structurată în două Volume (Vol. I. cap. I și II / Vol. II. cap I-III) cu un total de cinci capitole pornind de la o scurtă retrospectivă istorică care evidențiază traseul naiului spre spațiul geografic românesc și o sinteză a modului în care naiul devine românesc. Contradicțiile apărute din percepția unei istorii mai puțin cercetate și transmise de la generație la generație cu evidente carențe științifice, ne ajută să consolidăm și să focusăm cercetare spre aspecte istorice și descoperiri arheologice. Afirmția că naiul ar fi un instrument românesc sau de origine românească este profund eronată și lipsită de minime cunoștințe ale istoriei. Astfel, singura constatare obiectivă care poate fi considerată corectă este faptul că naiul este în prezent un instrument care se identifică pe plan internațional cu folclorul din România. Romania, țara în care s-a născut naiul modern i-a oferit prin repertoriul folcloric Național o identitate specială. Prin Ciocârlia compusă de Angheluș Dinicu, doinele lui Fănică Luca (celebrul interpret și pedagog) cât și prin talentul universal a lui Gheorghe Zamfir în dezvoltarea interpretării și înscenarea actului muzical naistic, naiul a devenit

un instrument „românesc“. Din păcate, fără investiția unor persoane cu suflet, naiul riscă să își piardă această identitate dobândită. Naiul mitologizat prezintă mitologia greacă în care trebuie să distingem câteva personaje pe care se fundamentează relatarea. Pan, fiul lui Hermes și al Dryopei este considerat zeul protector al păstorilor și turmelor. Mai mult de atât, termenul *Pan* provine din *Paōn* (lb. arcadiană: păstor)¹ și descrie un zeu al naturii al pădurilor și pășunilor care oferă adăpost și hrană păstorilor și animalelor. În schimbul acestor favoruri păstorii îi aduc jertfe (vezi: comparația cu istoria biblică a poporului Israel). Reședința zeului Pan este muntele Lykaion (1421m) din Arcadia (Grecia), loc cunoscut pentru altarul construit lui Zeus, pentru stadion, hipodrom și stoa, spații care au găzduit primele „jocuri și întreceri sportive” ale grecilor. Aceste ruine ne ajută la o încadrare precisă a „spațiului evenimentului muzical” în timp, spațiu care găzduiește deci și prezența naiului în anul 3000 î.Chr.

În subcapitolul „Naiul în Asia mică” este prezentat Miskalul care este un instrument muzical antic din tuburi de stuf.² Deși în mormintele din Ur nu a fost găsit naiul, lucru care ar fi ajutat la certificarea sigură a prezenței instrumentului în acea zonă, putem considera aproape sigură prezența sa în repertoriul instrumental a celor mai vechi civilizații umane. În general dovezile despre instrumentele de suflat sunt puține la sumerieni, babilonieni și asirieni.³ Fiind confecționate din material moale, în general din stuf sau bambus durabilitatea lor în timp nu a fost foarte mare. Un alt aspect de care trebuie să ținem cont este că naiul, ar trebui căutat mai degrabă în mormintele oamenilor de rând, a păstorilor, fapt care explică absența sa în locașurile mortuare pompoase. Există însă consemnări istorice credibile care arată că instrumentele de suflat au fost folosite în Egiptul antic și în împrejurimi. Peter Koch ne vorbește despre nai, *miskal* ca fiind cunoscut sub numele de *mustac*

¹ Holzhausen, Jens: Pan. In: Der Neue Pauly (DNP). Band 9, Metzler, Stuttgart 2000, ISBN 3-476-01479-7, Sp. 221.

² Anderson, 1994, 33.

³ Stauder, 1992, 197-199.

în Iran și adaugă o informație prețioasă: că este de origine chineză! Autorul ne prezintă această informație în contextul în care instrumentul apare pe o cană de argint⁴. Și Walter Feldman ne prezintă instrumentul ca fiind de origine chineză sau uigură ajungând în zona geografică a Iranului în timpul invaziei mongole (sec. IV-XIII d.Chr). Trebuie să precizăm că civilizația Uigură este un popor turcic care trăiește în proporție de 99% în China în regiunea autonomă Xinjiang fiind în marea majoritate de religie musulmană. Acest popor vorbește limba uigură, o limbă similară cu arabo-persana. Printre obiectele de lut găsite în săpăturile de la Hotan au fost găsite multe figuri umane uigure care cântau la nai⁵. Naiul mai este cunoscut ca un tip antic de flaut în regiunea Gurija din Georgia⁶. Forma sa este una dreaptă, alcătuită din 6 tuburi și este denumit *soinari* sau Larchemi. Naiul s-a bucurat de o mare popularitate în imperiul otoman. Din acest motiv cei care cântau la miskal sunt numiți miskalî sau mûsikârî (Pakalın, 1993, 534).

Evidențele istorice sunt de mare importanță căci ele ne prezintă nouă „lumea” din care instrumentul migrează spre România. Naiul vine fără îndoială cu o amprentă estetică, cu un repertoriu moștenit și cu anumite posibilități tehnice elaborate anterior, spre spațiul nostru în România. „Naiul adoptat de folclorul românesc” reprezintă un capitol extrem de important căci pedagogia naiului și evoluția tehnică a depins în mod evident de abilitatea muzicanților din România” Istoria ne relatează o amplă extindere geografică a naiului pe întregul mapamond. Instrumentul cu o vechime atât de mare, deține pe parcursul anilor diferite poziții în societățile care îl includ. Măiestria celor care îl mănuiesc dar și repertoriul care i se aplică, îi oferă instrumentului noi valențe. Încadrarea fixă în tabloul percepției publice se datorează mai multor factori care intenționat sau din întâmplare converg spre o elevare reciprocă. Astfel naiul, cunoscut astăzi ca instrument fanion al poporului român, este rezultatul unui lung proces de formare: anevoios, fragmentat și

⁴ Koch, 1992, 550.

⁵ Czekanowska, 2002, 1004.

⁶ Kotlyaryov, 1992, 377; Chkhikvadze, 1992, 365.

multilateral. Sursele care ne ajută să înțelegem acest proces sunt multiple dar inexacte motiv pentru care istoria redată, oricât de bine susținută bibliografic, lasă loc unor completări ulterioare. Din pasajele anterioare trebuie să înțelegem că naiul are o evoluție și migrație cronologică și nu exclusiv unilateral direcționată geografic. Importanța acestui fapt este redată de istoria poporului român, popor care așezat la cumpăna dintre est și vest îmbină și delimitează sferele artistice, politice și religioase. Un element important în migrația naiului pe mapamond este spațiul geografic al Dobrogei. Din Dobrogea urmează descrierea unor migrații în toată țara cu personalități de seamă și formații muzicale inedite. Întregul parcurs este însoțit de contextul istoric și de perspectiva pe care instrumentul o deschidea interpreților. Ajunși la „Transformarea naiului prin aportul lăutarilor din București” precizăm structura societății muzicale a timpului, Bucureștiul fiind un exemplu edificator pentru procesul sincron de desfășurat în aproape toate nucleele urbanizate din România. Folclorul sătesc, generatorul de inspirație populară românească, este cel care stă la baza cântecelor de mahala din secolul XVIII și a folclorului stilizat din zona urbană. Din această profundă preocupare a lăutarilor care s-au pus la dispoziția unui proces de elevare culturală a societății prin muzică se nasc diferitele genuri muzicale pe care le cunoaștem și astăzi. Continuăm cu exemple specifice, detaliate care includ o vastă resursă bibliografică.

Muzicologul Viorel Cozma îl poziționează pe virtuosul naist Angheluș Dinicu ca: „*cel mai vestit și titrat naist al Bucureștilor de altădată rămas până astăzi..., steaua muzicală a lăutarilor de la restaurantul Iordache.*” Grigore Dinicu, fiul celebrului violonist Grigoraș Dinicu îl descrie pe bunicul său Angheluș ca sămânța talentului care a constituit temelia pentru cele patru generații care au adus numelui Dinicu statutul de adevărat artist al neamului românesc. Revista *Doina* nr. 47, publică în anul 1885 partitura *Hora Florica* scrisă de Angheluș atenționând publicul de puternicul impact al numelui Dinicu în sfera muzicii de valoare din România. Naistul virtuos se naște în București în anul 1838 în cartierul *Scaune* unde, copilărește, furând

meseria de la marii lăutari contemporani Radu Ciolac, Ion Crăciunescu și naiștii tarafului lui Dumitrache și Năstase Ochialbi.

Capitolul doi prezintă Pseudo-pedagogia și Pedagogia naiului, expunând cele mai importante secvențe din evoluția instrumentului prin contribuția persoanelor care îi s-au dedicat. Pornind de la metodele didactice îmbrățișate de lăutarii de altădată, ajungem la structuri instituționalizate de predare a instrumentului nai. Prin personajele Angheluș Dinicu, Fănică Luca, Radu Simion, Gheorghe Zamfir și Cornel Pană putem reconstrui firul roșu al istoriei naiului și etapele în care acesta s-a dezvoltat. Metodologia de predare instituționalizată a naiului contribuie considerabil la formarea unui set de resurse didactice care sunt astăzi la dispoziția studentului. Astfel, consemnarea lor în această lucrare, nu face decât, să consolideze cunoștințele celor interesați de acest instrument și de istoria sa. Colecțiile cu note muzicale dedicate acestui instrument sunt evidențele unui parcurs evolutiv realizat de cei care l-au potențat în timp de două secole. Ajungând la posibilitățile tehnice ale naiului ne îndreptăm atenția către contribuțiile individuale ale interpreților, dascălilor și a constructorilor de nai care prin implicarea lor au dezvoltat instrumentul. Metoda de nai modernă este prezentată ca o sinteză teoretică a ceea ce trebuie să conțină o abordare corectă a instrumentului. Ea reprezintă un ghid orientativ pentru realizarea unei metode și nu este o metodă de nai propriu zisă. Capitolul II continuă ideea de dezvoltare a naiului prezentând partea tehnico-instrumentală în evoluția fiecăruia dintre interpreții reprezentativi. Lista muzicienilor expuși este una care contribuie la înțelegerea evoluției naiului, fiecăreia fiind-i atribuite diferite contribuții. Naiul este un instrument muzical care tranzitează o lungă istorie fără ca să se modifice structural. Această autoconservare realizată de o continuitate în formă și funcționare ne convinge de nivelul înalt la care instrumentul a putut performa încă de la începutul existenței sale. Tuburile sale unite care formează un complet muzical sunt elemente pe care le întâlnim fără mult efort în jurul nostru în natură. Stuful și bambusului sunt la îndemâna culturile antice care au descoperit naiul. Dovezile arheologice prezentate anterior cât

și istoria recentă a naiului evidențiază faptul că naiul nu s-a schimbat. Posibilitatea de a supraviețui a unui instrument este adesea dictată de abilitatea de adaptare. Vedem cum de exemplu armoniul a făcut loc orgilor și pianelor electrice. În lumea instrumentelor de suflat, vedem o migrație din spre lemn spre metal, schimbări în funcționalitate și transformări ale tehnici de acționare. Totodată observăm dorința după timbralități noi și forme de exprimare muzicală inovatoare. Muzica este totul de la cel mai simplu sunet la ample simfonii lipsite de armonie, de la cea mai primitivă formă de a face gălăgie la redarea operelor compozitorilor consacrați ai genului clasic. Și tocmai în acest context se reafirmă naiul. El nu se schimbă nici tipologic nici timbral. Încercările reușite ale unor constructori de naiuri împreună cu viziunea interpreților de a oferi naiului alt suport material, fie el din lemn de esență tare sau din metal, nu au schimbat cu nimic specificitatea.

Naiul rămâne nai cu toate calitățile și defectele sunetului său, inconfundabil. Totuși există un fenomen al evoluției tehnice a instrumentului prin interpret. Deși nu au fost adăugate naiului pedale pentru legato sau pistoane pentru obținerea semitonului prin acționarea degetelor și nici un sistem de orientare pentru obținerea sigură a tonului dorit, naiul a progresat, depășind aceste condiții tehnice. Pentru a ne raporta la câteva aspecte de progres tehnic concrete vom face o scurtă incursiune în istoria naiului.

În capitolul al III-lea sunt prezentate câteva din elementele tehnice care au contribuit la dezvoltarea naiului ca instrument.

După cum am văzut în capitolele anterioare trebuie să admitem ca real faptul că naiul este un instrument care se regăsește în mai multe zone geografice pe întregul mapamond. Îl întâlnim la culturi din diferite zone geografice precum: Peru la cultura Sicu, în Ucraina și în Belarus sub denumirea de Kuvytsi, îl întâlnim în Grecia cu denumirea de Syrnix, îl găsim în Zimbabwe cu denumirea Nyanga, în China sub denumirea de pe Xiao, totodată și în Columbia Ecuador Georgia și Tailanda cu denumirile Rondador, Larchemi și Wot. În România naiul este întâlnit într-o formă similară cu naiul

Syrinx al grecilor cel care a ajuns la noi prin mâna persanilor și otomanilor. Naiurile istorice variază în dimensiunea lor având un număr diferit de tuburi adaptat la nevoile societăților și culturilor din care au făcut parte astfel încât putem vorbi atât de instrumente de dimensiuni mici portabile care cuprind între trei și cinci tuburi până la instrumente care depășesc numărul de 32 de tuburi. Altfel spus fiecare interpret al naiului a putut și a fost nevoit să-și adapteze instrumentul la necesitățile repertoriului și la posibilitățile existente în prelucrarea materialului primar necesar confecționării instrumentului. Dincolo de numărul de tuburi efectul de limitare a posibilităților instrumentului este cel dat de lungimea tuburilor respectiv de ambitusul tonal al instrumentului. Chiar dacă facem abstracție de modul în care acordajul influențează lanțul notelor obținute prin așezarea tuburilor într-o forma alăturată pe rotund în linie dreaptă sau pe semicerc putem emite anumite teze despre modul în care diferitele instrumente de diferite dimensiuni au putut fi folosite. Ne dăm seama că există o mare diferență timbrală între un tub de lungimea a 120 cm și un tub care măsoară în mai puțin de 6 cm. Lipsa elementelor de amplificare acustică modernă ne trimit către o întrebuintare dată instrumentului în diferitele sale ipostaze artistice. Naiul istoric este un instrument complex, deși aparent simplu în formele sale de confecționare, care era construit din diferite tipuri de stuf, bambus, pene de păsări și oase și diferite tipuri de lemn. Ne este cunoscut faptul că instrumentul avea diferite roluri în culturile și în civilizațiile dezvoltate ale antichității astfel încât el era nu doar un instrument al ritualurilor religioase ci și un instrument folosit la vânătoare, pentru divertisment, pentru manifestări de dans public, în societate dar și pentru evenimente religio-sociale precum căsătoria. Evidența documentară ne arată totodată că instrumentul are o istorie bogată în sensul unui parcurs muzical, ceea ce înseamnă că instrumentul nu a fost folosit la întâmplare de către persoane necunoscătoare ale fenomenului muzical, ci mai mult, putem considera că naiul a fost un vehicul important în dezvoltarea muzici pe întreg parcursul ei.

Capitolul al III-lea prezintă sursele unor vieți muzicale practice, pline de evenimente, puse în contextul timpului. Înainte de a trece la analiza pieselor muzicale care au stat la baza succesului naștilor în plan național și internațional este important ca să reconstruim imaginea cât se poate de completă a tabloului în care aceștia și-au desfășurat activitatea. Contextul politic, contextul social, posibilitățile financiare, temperamentul și calitatea umană sunt factorii pe care îi vom enunța în cercetarea noastră. Lucrurile care ar putea fi considerate coincidențe vor fi în măsura posibilului destăinuie pentru a se crea o perspectivă corectă asupra operei în ansamblu a artiștilor vizați.

Sursele pe care le vom studia vor fi atât de natură bibliografică, concluzii pe care le putem extrage din cărți și articole de specialitate, dar și mărturii a persoanelor care au fost contemporane cu cei care fac obiectul studiului nostru. Desigur afirmațiile care se vor face sunt construite pe declarații care stau la baza percepțiilor subiective a celor care le-au emis. Pentru a nu crea un disconfort în dreptul unor nume vom spune încă de la început că toate aprecierile au caracter de ipoteză pentru a putea fi aprofundate ulterior și detaliate în funcție de necesitate în dreptul fiecare nume individual. În măsura în care anumite informații se vor repeta din mai multe surse ele vor constitui o mai exactă redare a adevărului din trecut pe care dorim să-l evidențiem în acest demers științific de cercetare.

Rezultat al unui proces amplu de cercetare, prezenta lucrare științifică reconsideră istoria și evoluția naiului românesc, pentru a clarifica geneza acestui instrument. Procesul de cercetare se fundamentează pe o bibliografie vastă, pe dovezi arheologice și pe cercetări realizate împreună cu cei mai importanți muzicieni din sfera naiului românesc. Pornită din dorința de a evidenția o realitate științifică, lucrarea prezentă, își reafirmă necesitatea în evidențierea unui parcurs evolutiv al instrumentului în mâna celor care i-au fost dedicați. „Pedagogia naiului și evoluția tehnico-instrumentală după 1944” prezintă parcursul istoric al naiului românesc și metoda prin care lăutarii transmiteau cunoștințele tehnice de la o generație la alta în contrast cu